

Ranka Jeknić, asistentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Slaven Ravlić: EPONIMI U ZNANOSTI I POLITICI. Prilozi sociologiji političke eponimizacije, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, kolovoz, 2007., str. 110.

Knjiga sveučilišnog profesora na Katedri za „Sociologiju“ Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, te Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, nastala je kao rezultat autorova sustavna proučavanja prirode, funkcija i specifičnosti «društvenoznanstvene i političke» eponimizacije kao procesa stvaranja i uvođenja eponima u društvenim znanostima i politici. U njoj nam autor odgovara na pitanja što je eponimizacija, kakve su joj funkcije, usredotočuje se na specifičnosti društvenih znanosti, odgovara na pitanje zašto se eponimizacija u prirodnim znanostima razlikuje od eponimizacije u društvenim znanostima, kako se odvija taj proces i zašto je eponimizacija u društvenim znanostima do sada izmicala pozornosti istraživača. Utoliko i djelo pred nama nedvojbeno treba preporučiti širem krugu čitatelja jer predstavlja pionirsku studiju o ovoj temi kod nas i nezaobilazna je za upoznavanje s tom tematikom, kao i sustavnije istraživanje eponimizacije, kako u svijetu znanosti i politike, tako i mnogo šire. Uostalom, kako i sam autor započinje svoj *Predgovor*, svakodnevno se koristimo raznim eponimima, izrazima skovanim prema imenu neke osobe.

Već na uvodnim stranicama autor objašnjava čitatelju osnovne pojmove i odgovara na pitanja: „Što su eponimi? Čemu služe? Kako nastaju? Koje tipove eponima razlikujemo?“ (str. 8.). Tim redom, u prikazu ove knjige krenut ćemo od određenja pojma «eponim», koji je grčkog podrijetla i ima više značenja. Prvotno su se eponimom nazivali «davatelji imena», odnosno osobe po čijem se imenu u Grčkoj kronologiji označavaju godine (npr. u Ateni je to bio prvi arhont, u Sparti efor itd.), međutim osim «imenodavatelja», eponimom su označavani i «imenoprimateљи», odnosno ono što je po nečijem imenu nazvano. Ta značenja eponima postupno su se gubila, pa danas prevladava određenje po kojem je eponim «pojam ili izraz izveden iz imena neke osobe», poput *Hamurabijevog zakonika* ili *Bushove doktrine*, kao eponimi nastali prema Hamurabiju, odnosno Georgeu W. Bushu (str. 8.). Nadalje, izdvojit ćemo Mertonovo razlikovanje tri tipa eponima prema statusu imenodavatelja: prvi se odnosi na ljude po kojima je nazvano neko razdoblje (npr. *njutnovsko doba*), drugi, na ljude koji su uspostavili novu znanost (npr. *Wundtova psihologija*) ili dominantnu paradigmu ili teoriju (npr. *aristotelovska logika*), a treći na teoreme, zakone, tehničke instrumente i hipoteze (npr. *Lorenzova krivulja*). Prema autoru, za proučavanje eponima u društvenim znanostima i politici važno je i pitanje kako se održavaju eponimi i koliko traju, pa razlikuje trajne (stalne), povijesne i tekuće (aktualne) eponime: trajni ili stalni eponimi, jednoznačni su i ustalili su se u dugoj upotrebi; povijesni eponimi su

nestali iz upotrebe, ali su važni za razumijevanje nekog povijesnog fenomena ili razdoblja, a tekući ili aktualni su zapravo svi eponimi u nekom određenom razdoblju nakon nastanka, samo što će se jedan (manji) dio njih duže održati i opstati. Osim toga, razlikujemo lokalne eponime, regionalne i internacionalne (svjetske), pri čemu autor naglašava da su eponimi uvijek u početku lokalni, i većina ih ostaje takvima, a samo dio njih postaju svjetski.

U prvom dijelu knjige pod naslovom „Eponimizacija u društvenim znanostima“, autor razmatra proces eponimizacije u društvenim znanostima, i posebno ističe Roberta Mertonu, odnosno njegov „pionirski“, ali nedovoljno poznat doprinos sociologiji eponimizacije sakupljen u knjizi *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations* (1973.), kao i dva važna eponima koja je uveo u sociologiju: *Matejev efekt* i *Thomasov teorem*. Prema Mertonovom izumu i objašnjenju eponima *Matejev efekt* („iskaz evanđelista Mateja o davanju onima koji imaju kako bi obilovali i oduzimanju onima koji nemaju“) određuje se kao „obrazac povjerenja dan znanstvenom radu, koji pokazuje da stupanj priznanja među znanstvenicima ima tendenciju da bude samopojačavajući, pozitivno i negativno“ (str. 21.). Odnosno, važan rad u znanosti će dobiti priznanje neovisno o tome tko ga je proizveo, je li autor potpuno nepoznat ili cijenjen, ali na brzinu tog priznanja za doprinos znanosti utječe autorova reputacija. Drugi Mertonov primjer odnosi se na eponim *Thomasov teorem*, kojeg je formulirao sociolog William Thomas 1928. u obliku iskaza «ako ljudi definiraju situacije kao realne, one su realne u svojim posljedicama» (str. 25.). Prema Mertonu, osnovna ideja tog iskaza zapravo je jako stara i nalazimo je kod Epikteta: «ono što čovjeka uznemiruje i uzbuđuje nisu same stvari, nego njegova mišljenja i maštanja o tim stvarima» (str. 25.). Utoliko bi u smislu Stiglerova zakona eponimizacije, koji ističe da «ni jedno znanstveno otkriće nije nazvano po njegovu izvornom otkrivaču», *Thomasov teorem*, prema Mertonu, mogli nazvati Epiktetovim zakonom (str. 20.).

Druga tema odnosi se na specifičnosti eponimizacije u raznim društvenim znanostima, u kojima se ona ponajprije koristi za nagrađivanje pojedinaca koji su dali važne doprinose nekom području, poput davanja imena neke osobe nekom zakonu, teoremu, mjernoj tehnici ili koeficijentu iz ekonomije (npr. *Ricardov teorem*, ili *Ginijev koeficijent*). Međutim, ekonomski zakoni razlikuju se od onih u društvenim znanostima poput primjerice sociologije, a eponimizacija u društvenim znanostima i politici nije samo postupak priznavanja zasluga za izum nekog postupka ili otkrivanje neke teorije, zakona ili načela, već ujedno služi i da se kazni neku osobu po kojoj će biti nazvana neka «loša praksa, postupak ili ponašanje», odnosno «trajno označi ili etiketira određena praksa ili ponašanje kao loša ili pogubna za društvo» (str. 28.).

Iz autorove analize specifičnosti eponimizacije u raznim društvenim znanostima u nastavku ćemo izdvojiti proces eponimizacije u pravu, odnosno pravne eponime, te specifičnost procesa eponimizacije u području međunarodnih odnosa, kao području političke znanosti. Prema autoru, proces eponimizacije u pravu karakterističan je jer ima relativno malo eponima, proces se razlikuje u raznim

granama prava, eponimi se ne daju osobama koje su izravno pridonijele već onima koji su neizravno zaslužni (npr. time što su poduprli prijedlog zakona), a priznanje se, primjerice u kaznenom pravu, ponekad daje žrtvi, a ne osobi koja je otkrila i opisala fenomen. Jedan od zasigurno najpoznatijih primjera pravnih eponima jesu «Mirandina prava» (naziv za obvezno policijsko upozorenje osumnjičenom u trenutku uhićenja o tome kako sve ono što izjavi može biti upotrijebljeno protiv njega, kako ima pravo na šutnju, na prisutnost odvjetnika itd.) koja su postala obveznim dijelom policijskog postupka pri uhićenju nakon slučaja poznatog pod nazivom «Miranda», ili «Miranda protiv države Arizone», u kojem su meksičkom kriminalcu Ernestu Mirandi 1963. pri uhićenju uskraćena njegova ustavna prava na odvjetnika, i pozivanje na Peti amandman po kojem osoba ne može biti natjerana da svjedoči protiv sebe. Specifičnost procesa eponimizacije u području međunarodnih odnosa autor prikazuje na primjeru američkih vanjskopolitičkih škola i doktrina u kojima eponimizacija ima bitna obilježja koja nalazimo i kod prirodosnanstvenih eponima: «prvo, ona je postupak priznavanja zasluga, i, drugo, dovela je do uspostavljanja jednoznačnih, jednostavnih i točnih termina koji omogućuju znanstvenu komunikaciju» (str. 39.). Kao primjer navodi se *Rječnik međunarodnih odnosa* G. Evansa i J. Newnham, iz 1999. u kojem se pojavljuje «više od pedeset eponima: od Brežnjevljeve doktrine i bojkota do Wilsonove doktrine i wilsonizma» (str. 40.). U području međunarodnih odnosa, eponimi su, dakle uspostavljeni kao stručni i neutralni termini usmjereni znanstvenoj i političkoj komunikaciji, a autor ističe da je njihova posebnost upravo u tome «da se najvrjednija eponimska priznanja daju najmoćnijim osobama», i time «eponimska proizvodnja» postaje «specifičan izraz strukture političke moći» (str. 40.).

U drugom dijelu knjige pod naslovom «Eponimi u hrvatskoj politici: od Zvonimirove kletve do tuđmanizma» autor analizira specifičnosti političkih eponima koji ne nastaju samo kao nagrade za zasluge, nego i kao kazne i socijalno etiketiranje, te koji za razliku od znanstvenih mogu imati negativno značenje. Tako ćemo *Kvislingom* nazvati čovjeka koji je izdao domovinu i stavio se u službu strane države (prema Quislingu koji se stavio u službu nacista), ili npr. *Drakonskim postupkom* ili kaznom nazvati neopravdano oštar postupak ili kaznu (prema atenskom zakonodavcu Drakonu koji je i lakše i teže prekršaje kažnjavao smrću). Sljedeće specifičnosti političkih eponima su njihovo mijenjanje značenja, dobivanje novih značenja, te vrijednosni karakter, odnosno odvijanje političke eponimizacije «u polju vrijednosno-interesnih sukoba» pri kojima «značenje eponima znatno ovisi o interesima i stajalištima političkih aktera» (str. 88.). Kao primjer dvoznačnosti političke eponimizacije, odnosno kako eponimi nastali prema političkoj osobi mogu imati različit vrijednosni karakter, autor navodi nekoliko eponima prema imenu američkog predsjednika Georga W. Busha: «bušizam, antibušovci, Bushova doktrina, Bushov mozak, Bushova pudlica, Bushova recesija, Bushov plan, bušonomika, bušovci» (str. 61.). Navedeni eponimi sasvim su različiti po karakteru i namjeni, od eponima *Bushova doktrina* kao naziva za «američku stratešku doktrinu preventivnog napada, koja je razvijena kao odgovor na teroristički napad na SAD 11. rujna 2001.», do eponima *bušizam* kao naziva

«za glupu javnu izjavu ili misao nekog političara, koja pokazuje njegovo neznanje ili neobrazovanost», a koji je nastao na temelju gafova koje je Bush stalno stvarao u svojim govorima i intervjuima (str. 61.-62.).

Povezujući povijest hrvatskih političkih eponima i ključne momente moderne hrvatske politike i povijesti, autor u posljednjem dijelu knjige razlikuje četiri glavna razdoblja eponimske povijesti: prvo se odnosi na vrijeme do polovice 19. st., drugo na građansku politiku od 1848. do 1941., treće na socijalističku Hrvatsku 1945.–1990., te posljednje od 1990. godine. Dakako, svako od navedenih razdoblja ima svoje specifičnosti, pa ćemo izdvojiti neke od njih. U prvom razdoblju autor izdvaja dominaciju eponima koji su nastali po vladarima, odnosno dinastijama (poput Trpimirovića), spletkama i urotama (npr. Zrinsko-Frankopanska urota), te mitskim ili povijesnim događajima i legendama poput *Zvonimirova prokletstva* po kojem je kralj Zvonimir bacio kletvu na Hrvate «da nikad ne imali gospodina od svoga jezika, nego vazda tuđem jeziku podložni bili zbog toga što su ubili svoga kralja» (str. 63.). Historiografija je odavno *Zvonimirovu kletvu* proglasila mitom, odnosno legendom koja nema temelja u povijesnim činjenicama, no različite političke snage u različitim su se kontekstima u povijesti koristile tom legendom, a o njenom periodičkom oživljanju i uvriježenosti najbolje svjedoči primjer Margaret Thatcher koja je prilikom posjete Hrvatskoj 1998., obraćajući se predsjedniku Tuđmanu, rekla «pod vašim odlučnim vodstvom, gospodine predsjedniče, prokletstvo kralja Zvonimira je skinuto» (str. 65.). Drugo razdoblje hrvatske politike obilježava stvaranje velikog broja eponima, a ključni eponimi vezani su uz Antu Starčevića (npr. *starčevićanstvo*), te Stranku prava (npr. *frankovci*), dok će razdoblje između Prvog i Drugog svjetskog rata obilježiti Stjepan Radić i Vlatko Maček kao dvojica vođa Hrvatske seljačke stranke (npr. *radićevština*, *Radićev ustav*, *radićevci*, *Mačekova lista*, *Mačekova garda*, *mačekovci*). U kontekstu trećeg razdoblja koje se odnosi na socijalističku Hrvatsku 1945.–1990., autor ističe još jednu specifičnost političkih eponima. Naime, politička eponimizacija pretpostavlja političku slobodu, te upravo određeni stupanj političke slobode «omogućava ili ograničava» političku eponimizaciju. Utoliko u «zatvorenim, totalitarnim i autoritarnim društvima, politička je eponimizacija nerazvijena, javlja se isključivo kao etiketiranje, te ima jednosmjernan tijek», odnosno politički eponimi nastaju «kao dio reprodukcije vladajuće ideologije, te funkcioniraju kao ideološke etikete ili optužbe» (str. 69.). U tom, socijalističkom razdoblju eponimi poput *mačekovština*, *hebrangovština*, *đilasovac* i *rankovićevac* obilježavaju one koje je vladajuća elita htjela «prokazati kao nositelje političke devijantnosti», a o eponimima kao što je primjerice «titoizam» možemo govoriti tek sredinom 1980-tih kada poredak dolazi u krizu (str. 69.). Do kraja 1980-tih Hrvatska ulazi u četvrto, tzv. tranzicijsko razdoblje kada će nastati «eponimska proizvodnja», odnosno cijeli niz eponima poput: *detitoizacija*, *markovićevci*, *šugarovci*, *račanovci*, *tuđmanovci*, *Tuđmanova salveta*, zatim u vezi agresije na Hrvatsku eponimi poput *martićevci*, *arkanovci*, ili eponimi koje je proizveo tada vladajući politički diskurs poput *Alijini Hrvati*, *Soroševi plaćenici* itd., sve do kritičkog ispitanja te vladajuće elite koje je rezultiralo eponimima poput *canjugizam*,

kutleraj, pašalićizam, i eponima nešto novijeg datuma poput *Žužulova afera*, *slučaj Glavaš* itd. Među njima, autor izdvaja tri eponima koja izražavaju «cjelinu i temeljna obilježja promjene» u svakoj od tri analizirane faze: «detitoizacija u prvoj, tuđmanizam u drugoj i detuđmanizacija u trećoj fazi» (str. 75.). Neki od njih, a prije svih prema autoru to su eponimi *starčevićanstvo*, *titoizam* i *tuđmanizam*, stekli su status potpunih i trajnih eponima.